

10. TAUTOSAKA IR KALBA

Didžiuliai lietuvių kalbos turtai slypi liaudies kūryboje – tautosakoje.

10.1. Pirmieji spausdinti lietuvių tautosakos tekstai yra trys lietuvių liaudies dainos: **„Anksti rytą rytužėlį“**, **„Aš turėjau žirgužėlį“** ir **„Aš atsisakiau savo močiutei“**. Jas lietuvių kalbos turtingumui ir melodingumui pailiuoti Pilypas Ruigys įdėjo į 1747 m. vokiečių kalba išėjusį „Lietuvių kalbos kilmės būdo ir savybių tyrinėjimą“ – istorinę studiją apie lietuvių kalbą, jos kilmę ir pobūdį.

Ruigio išspausdintos dainos atkreipė Europos humanitarų dėmesį į lietuvių liaudies dainas: vokiečių literatūros teoretikas Johanas Herderis (Johan Herder) leidinyje „Tautų dainos“ (1 t. – 1778, 2 t. – 1779) tarp 162 įvairių tautų dainų paskelbė 8 lietuvių liaudies dainas; Johanas Volfgangas Gėtė (Johann Wolfgang Goethe) lietuvių vestuvinę dainą „Aš atsisakiau savo močiutei“ panaudojo dramoje „Žvejė“ (1782).

10.2. Pirmasis lietuvių liaudies dainų rinkinys **„Dainos oder Litauische Volkslieder“** išleistas Karaliaučiuje 1825 m. Jo sudarytojas – **Liudvikas Gediminas Rėza** (1776–1840). Rinkinyje lietuvių ir vokiečių kalbomis pateiktos 85 dainos, įdėtos 7 dainų melodijos ir įvadinis straipsnis „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimas“, kuriame išvardijamos svarbiausios dainų ypatybės, rodančios „tautos būdo taurumą“, – paprastumas, tikroviškumas, švelnumas, deminutyvų gausa ir įvairovė, moralumas ir jautrumas.

„Dainos“ pakartotinai išleistos dar tris kartus. Jos buvo verčiamos į kitas kalbas.

10.3. **Simonas Stanevičius** išleido liaudies dainų rinkinį **„Dainos Žemaičių“** (1829), kuriame iš savo surinktų dainų pateikė 30 meniškiausių: ne per daug naujų, vientisų, neperpildytų svetimais žodžiais. Melodiją Stanevičius laikė neatskiriama dainos dalimi ir 1833 m. išleido šių dainų melodijų rinkinį „Pažymės žemaitiškos gaidos, pridėtinios prie Dainų Žemaičių“.

Stanevičius parašė ir 6 pasakėčias, iš kurių trys originalios. Pasakėčių siužetai imti iš tautosakos arba paties autoriaus sugalvoti.

10.4. **Pirmąjį lietuvių pasakų rinkinį „Pasakos masių“** 1835 m. sudarė Simonas Daukantas (išleistas 1932). Daukantas taip pat parengė ir 1846 m. išleido 118 žemaičių dainų rinkinį „Dainės žemaičių“. Apie 900 patarlių bei priežodžių paskelbė kituose savo veikaluose.

10.5. Nepaprastai reikšmingų tautosakos darbų yra parengę broliai Juškos. Kunigas **Antanas Juška** (1819–1880) surinko apie 7000 liaudies dainų ir 2000 melodijų, aprašė vestuvių papročius, sukaupe daugiau kaip 30 000 lietuvių kalbos žodžių. Pasitelkęs į pagalbą brolių filologą **Joną Jušką** (1815–1886), medžiagą tvarkė ir rengė spaudai.

1880–1882 m. remiamas pasaulinio garso kalbininko Jano Bodueno de Kurtenė (Jan Baudouin de Courtenay), Antanas Juška išleido tritomį 1586 dainų rinkinį „Lietuviškos dainos“. 1870 m. parašė ir 1880 m. paskelbė etnografinį darbą „Svotbinė rėda veliuoniečių lietuvių“. Peterburgo mokslų akademija išleido Juškos parengtą 1111 dainų rinkinį „Lietuviškos svotbinės dainos“ (1883), Krokuvos mokslų akademija – 1711 melodijų rinkinį „Lietuvių liaudies melodijos“ (1900).

Juška pirmasis iš lietuvių dainų leidėjų dainas ėmė klasifikuoti žanriniu principu: skyrė vestuvių, karo, vaišių, mitologines dainas bei raudas; prie kiekvienos dainos nurodė ją padainavusio žmogaus pavardę.

10.6. Stambių tautosakos rinkinių yra išleidęs visuomenės veikėjas daktaras **Jonas Basanavičius** (1851–1927). Savo gimtojo Ožkabilių sodžiaus (Vilkaviškio krašto) dainas sudėjo į dviejų tomų rinkinį „Ožkabilių dainos“ (1902). Parengė didelius ir populiarius pasakų rinkinius: dviejų tomų „Lietuviškos pasakos“ (1898–1902), keturių tomų „Lietuviškos pasakos įvairios“ (1903–1905) bei pirmąjį lietuvių

mitologinių sakmių rinkinį „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ (1903). Be minėtų leidinių, paskelbė raudų rinkinį „Lietuvių raudos“ (1926).

Basanavičius tautosakos šaltiniais plačiai naudojosi savo lietuvių etnogenezės studijose („Levas lietuvių pasakose ir dainose“ (1919) ir kt.), parašė vertingų folkloristikos darbų: „Vilnius lietuvių dainose“, „Apie vėles bei nekrokultą senovės lietuvių“ ir kt.

10.7. Lietuvių tautosaka renkama bei skelbiama ir dabar. Tuo rūpinasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos skyrius. Stambiausi ir reikšmingiausi iš čia parengtų darbų yra penkių tomų **„Lietuvių tautosaka“** (1962–1968) ir 1980 m. pradėtas leisti **„Lietuvių liaudies dainynas“**. Dainynas yra serijinis mokslinis folkloristikos leidinys, apimantis visų žanrų lietuvių liaudies dainas iš visų lietuvių gyvenamų ar gyventų teritorijų. Jau išleistos „Vestuvinės dainos“ (4 t.), „Karinės-istorinės dainos“ (2 t.), po vieną tomą vaikų, darbo ir jaunimo dainų.

Kompiuterinis lietuvių kalbos žinynas. Nuo morfologijos iki reikalų raštų, sudarė Petras Kniūkšta, Vilnius: Šviesa, 2004.